

Tussen de koningin en de minister-president zijn er op het stuk van de oorlogvoering nooit moeilijkheden geweest: daarin waren zij 'eens geestes'. Die moeilijkheden kwamen er wèl ten aanzien van twee andere punten: de samenstelling van het kabinet en de plannen voor het naoorlogse staatsbestel.

Wat het eerste betreft: de koningin had Gerbrandy eind augustus '40 als formateur de vrije hand gegeven, zij het dat zij hem als eis gesteld had dat hij van den Tempel in zijn ploeg zou handhaven. Wat, afgezien van de Geer die diende te verdwijnen (daarover waren zij het eens), met de overige ministers moest geschieden, was haar betrekkelijk onverschillig: wilde Gerbrandy een grotendeels nieuwe ploeg vormen, dan kon hij dat doen. Hij deed het niet: op de Geer na handhaafde hij al zijn ambtgenoten; zijn kabinet moest, meende hij, door het Nederlandse volk en door de buitenwereld gezien kunnen worden als voortzetting van een wettig tot stand gekomen ministerie; het was vooral Kasteel die met zijn rijke ervaring als parlementair redacteur van *De Maasbode* de wenselijkheid daarvan onder zijn aandacht had gebracht.

De omstandigheden waaronder Gerbrandy in later jaren de staatkundige verantwoordelijkheid voor het ontslag van verschillende ministers aanvaard heeft, zullen wij in volgende hoofdstukken nog schetsen – al die ontslagen maken het feit niet ongedaan dat begin '45 van de negen ministers met wie hij zijn eerste kabinet gevormd had, nog vijf (Albarda, van Boeyen, Bolkestein, van Kleffens en van den Tempel) in functie waren, enigen hunner zeer tot ongenoegen van de koningin: zij had voortdurend pressie op hem uitgeoefend om geen enkele rekening te houden met de mate waarin ministers door leden van bepaalde staatkundige groeperingen in bezet gebied als 'hun' vertegenwoordigers beschouwd werden. Tot begin '45 wist hij tot haar ergernis aan die pressie weerstand te bieden. Pas in de loop van '44 verloor hij zijn greep op het regeringsbeleid – de intense spanningen waaraan hij zoveel jaren blootgesteld geweest was, hadden toen ook teveel van hem gevergd en in de laatste oorlogswinter viel zijn ploeg onder zijn handen in brokken uiteen; tevoren al had die ploeg een beeld geboden dat Beyen eens (vermoedelijk begin '44) tegen Steenberghe deed zeggen: 'Het kabinet is net een modern schilderij: als je het van een afstand bekijkt, is het helemaal zo gek niet, maar van dichtbij is het afschuwelijk.'¹

¹ Steenberghe, 1 nov. 1955.